

A NÉVSÚRÚSÉG A TELEPÜLÉSEK HATÁRÁBAN

Írta: INCZEFI GÉZA

Bizonyára több gyűjtő megfigyelte azt a jelenséget, hogy a különböző települések külterületén, a községek határában élő földrajzi nevek elhelyezkedése nagyon változatos: egyes területekről nagy számban gyűjtöttek össze neveket, másokról pedig csak néhány nevet jegyezhettek fel. Ezenkívül valamely területi egység (például egy település határának) különböző részein is ilyen számbeli különbséget észlelhetünk a földrajzi nevek állományában. Ennek feltűnő példája a Zala megyei Kemendollár határa (Z. 64). E különbség legáltalánosabb oka abban van, hogy (a névadás emberi szükségletből fakadván) a határnak azokat a részeit nevezik el sűrűn, ahol a helyhez kötött emberi munka intenzíven, belterjesen folyik, és ezért a munkaterület egyes részleteinek elnevezése is szükségessé válik. Ennek folytán a határok elnevezése nem egyenletes, hanem a belterjes munka irányulási helyei szerint vagy más okok folytán sűrű góccok keletkeznek, vagy csak szórványosan nevezik el a vidéket, sőt névtelenül is maradnak olyan területek, amelyeknek kevés a jelentőségük az ember számára.

A különböző vidékek névanyagának számbeli eltéréséről egy rövid megjegyzés hangzott el, amely az egyhangú alföldi tájon a dombos-hegyes vidékkel szemben kevesebb név meglétét jelzi [1], egy részletesebb utalás pedig arról szól, hogy a nevek számát a községhatárok nagysága, a terület felszínének jellege, tagoltsága, birtoklásának módja (nagybirtok—kisbirtok) szabja meg [2]. Ugyanazon a területi egységen is észlelhető különbségeket nem említi a szakirodalom. E spontán megfigyeléseken kívül részletesebb vizsgálatot nem végeztek a hazai kutatók, de a külföldi szakirodalomban is csak egy történeti természetű megjegyzést találók a kezem ügyében levő munkákban a határnevek sűrűségének kérdéséről. A. K. MATVEEV megjegyzi [3], hogy valamely névcsalád sűrű elhelyezkedéséből eredetének egységére lehet következtetni. Azonban az a véleményem, hogy a leíró jellegű vizsgálat sem fölösleges, mert ilyen alapvető névtudományi kérdésekre adhat választ: milyen az átlagos névsűrűség a magyar nyelvterületen (vagy legalábbis azokon a területeken, ahonnan gyűjteményeink vannak)? Mit nevezhetünk sűrű és gyér névállománynak? Melyek azok az okok, amelyek a névanyag sűrű vagy gyér voltát meghatározzák? E kérdésekre adandó feleleteket jelentőseknek tartjuk a névtudomány számára, és ez részletesebb, nagyobb anyagon való kifejtésüket indokolttá teszi.

A nevek e sajátosságainak tanulmányozását a nyelvterület különböző vidékeiről származó gyűjtemények alapján végeztem el [4]. A forrásul szolgáló gyűjtemények kiválasztásában az vezetett, hogy a nyelvterület különböző vidékeiről származzanak, ezenkívül olyanokra volt szükségem e vizsgálathoz, amelyek a neveket a térképen lokalizálják, és a térképek legalább hozzávetőleges léptékkel legyenek ellátva. Azonban e feltételeknek nem tudtam mindig szigorúan eleget tenni, és lépték hiányában néhány munkában megbecsültem a távolságot részletes térkép alapján.

Ilyen módon igyekeztem néhány lépték nélküli gyűjteményt is hasznosítani munkámban. Ezenkívül olyan módon is végeztem becslést, hogy egy kisebb és az út mentén hosszában települt falu belterületének hosszát átlagosan 2 km-nek vettem. A nevek sűrűségét a különböző vidékeken és tájrészeken mindig azonos nagyságú területen kellett megvizsgálnom ahhoz, hogy őket egymással összehasonlíthassam, és így a különbségeket észlelhessem. Erre egy 4 km²-nyi terület bizonyult a legalkalmasabbnak, mert ez elegendő arra, hogy a sík alföldi legelőkön, pusztákon is számba vehessem a neveket, de a változatos hegyvidéken is megfelelő a névsűrűség megállapítására. A sűrűn települt vidéken és a kis települések határában ez a területi egység kissé nagyknak bizonyulhat, ezért ebben az esetben 2 km²-nyi területen is végezhetjük a nevek számlálását, az egybevetés előtt azonban a kapott nevek számát kettővel meg kell szorozni. Eképpen olyan indexszámhoz jutunk, amely valamely terület névsűrűségét világosan jelöli, és különböző vidékek névsűrűségének összehasonlítását is elvégezhetjük e számítás segítségével. A névsűrűséget a mai névrendszerben vizsgálom, ezért csak az élő neveket vettem számba a statisztika módszerével (5).

A továbbiakban először a névsűrűség általános kérdéseit tárgyalom, majd a különböző típusú vidékek névsűrűségének összehasonlítása útján szerzett eredményeimet mutatom be, végül a különböző vidékek és az egyes területi egységeken belüli különbségek okait és a névállomány összetevőit elemzem.

1. *A névsűrűség általános kérdései.* Amint említettem, a névsűrűség a különböző vidékeken, a táj egyes részein igen eltérő, ezért további munkánkhoz először azt kell tisztáznunk, hogy mit is jelent számszerűen ez a különbözőzés, vagyis mit nevezhetünk sűrű és gyér névállománynak. Ezek egybevetése alapján azután egy közbeeső fokozat, a közepes sűrűség számbeli határait is megállapíthatjuk. E fokozatok értékeinek megállapításához különféle jellegű területeken végeztem számítást, hogy széles körben érvényes középértékeket kapjak.

a) Már első pillanatra is sok nevet észlelhetünk a térképeken, tehát *sűrű a névállomány* a következő területeken:

A változatos *Zala megye* területén a faluk határában az értékek az alábbiak:

Egervár (Z. 40)	4 km ² -en	42 név található,
Dobri (Z. 450)	4 km ² -en	40 név található,
Nagypáli (Z. 58)	4 km ² -en	26 név található,
Csöde (Z. 110)	4 km ² -en	27 név található,
Gellénháza (Z. 174)	4 km ² -en	33 név található,
Pusztamagyaród (Z. 404)	4 km ² -en	59 név található,
Letenye (Z. 486)	4 km ² -en	52 név található.

Már e kis területi egység értékeinek áttekintésekor is szembeötlő a nevek számának nagy ingadozása, hiszen 26—59 közötti névállomány egyaránt sűrűnek nevezhető e vidék más részein észlelhető névsűrűséggel való egybevetés alapján. Mielőtt azonban itt az alsó értékeket is bemutatnám, más jellegű vidékek felső értékeiről számolok be.

A sima *Alföldön* levő Szeged környékén (I. Sz. térképét) a következők a legmagasabb értékek:

Kiskundorozsmától D-re	4 km ² -en	37 élő név van,
Zákányszéktől D-re	4 km ² -en	22 élő név van.

Némileg más jellegű alföldi táj névállományát is áttekintettem, hogy megbízhatóbb középértékekhez jussak. *Sövényháza* (S.) és *Makó* (M.) vidékén sűrűnek minősítettem a névállományt a következő részterületeken:

Pusztaszertől É-ra	4 km ² -en	31 élő név található,
Algyőttől É-ra	4 km ² -en	36 élő név található,
Makótól ÉK-re	4 km ² -en	34 élő név található,
Marosleletől ÉNy-ra	4 km ² -en	19 élő név található.

Ebben a csoportban is nagy az ingadozás, a legfeltűnőbb Maroslele vidékének sokkal alacsonyabb értéke.

Észak-Dunántúlon *Alsó-Szigetköz*ből való gyűjtemény (A.) nyújtott számonra újabb adatokat:

Ásványtól K-re	4 km ² -en	29 élő név van,
Újfalutól D-re	4 km ² -en	48 élő név van.

Románia területéről származó gyűjtemények felhasználásával sajátos hegyvidéki táj névállományát vizsgálhattam meg. Ott a *dobokai völgy*ből és *Kalotaszeg* vidékéről (D., K.) valók adataim, és a legmagasabb értékek a következők:

Páncélcseh falutól DNy-ra	4 km ² -en	68 a névsűrűség,
Lónapoklostelke falutól Ny-ra	4 km ² -en	22 a névsűrűség,
Magyarköblösön	4 km ² -en	28 a névsűrűség,
Váralmás falutól É-ra	4 km ² -en	76 a névsűrűség.

Magyaregregy (Me.) külterületének legsűrűbben jelölt részén mintegy 4 km²-nyi területen 64 nevet számlálhattam meg a falutól közvetlenül DNy-ra levő részen.

Kádárta határában a községtől D-re azonos nagyságú terület (2 × 2 km²) neveinek számát 32-re becsülöm.

b) A fenti legmagasabb indexszámokat akkor értékelhetjük kellőképpen, ha az *alsó értékekkel* is megismerkedünk. Az egybevetettség kedvéért ugyanazokat a gyűjteményeket használtam, de most a leggyéribben elnevezett részterületeken végeztem számítást.

Zala megyében

Egervár községtől D-re	10 név a legalacsonyabb érték,
Dobrik falutól É-ra	8 név a legalacsonyabb érték,
Nagypáli településtől É-ra	8 név a legalacsonyabb érték,
Csőde falutól Ny-ra	10 név a legalacsonyabb érték,
Gellénházától DK-re	8 név a legalacsonyabb érték,
Pusztamagyaródtól Ny-ra	4 név a legalacsonyabb érték,
Letenyétől Ny-ra	10 név a legalacsonyabb érték.

Szeged vidékén már sokkal alacsonyabbak az értékek:

Ülléstől ÉNy-ra	az élő nevek száma	2,
Pusztamérgestől K-re	az élő nevek száma	2,

Sövényháza környékén emelkedik az indexszám:

a településtől É-ra Tömörkény határához közel 6 név van.

Makó vidékének adatai:

Makótól É-ra levő terület minimuma	3 név,
Marosleletől K-re levő terület minimuma	6 név.

Alsó-Szigetköz névsűrűségének alsó határa újra nagyobb számot ad:

Zámolytól K-re	16 név található,
Dunaszegtől É-ra	12 név található.

A dobokai völgyben és Kalotaszeg vidékén változatos adatokat találunk:

Lónapoklostelkétől ÉK-re	4 név a minimum,
Kendilonától DK-re	4 név a minimum,
Magyarkiskapustól Ny-ra	12 név a minimum,
Zentelkétől D-re	6 név a minimum.

Magyaregregy területén a községtől D-re 7 nevet számoltam meg,

Kádárta határában a településtől K-re 5 a névsűrűség.

Az eddigi eredményeket egymással összevetve táblázatban tekinthetjük át:

A terület megnevezése	Sűrű névállomány	Gyér névállomány
Zala megye	26—59	4—10
Szeged környéke	22—37	2
Sövényháza vidéke	31—36	6
Makó vidéke	19—34	3—6
Alsó-Szigetköz	29—48	12—16
Dobokai völgy	22—68	4
Kalotaszeg	28—76	6—12
Magyaregregy	64	7
Kádára	32	5

E táblázatból kitűnik, hogy az értékek ingadozása igen nagy, nagy a különbség az alsó és felső értékek között, ugyanis *sűrű*nek minősíthető a 4 km²-en található 19—76-os névsűrűség, az 1-től 16-ig terjedőt pedig *gyér* névállománynak kell tekinteni. Ebből következik, hogy a 16-tól 19-ig (vagy kerekén 15—20-ig) terjedő sűrűség *közepes*. Az értékek ingadozása természetesen abból adódik, hogy a névsűrűség nem abszolút érték, hanem sok tényező függvénye. E tényezők két nagy csoportja különül el: a sűrűség az emberi tevékenységtől függ (például intenzív emberi munka, fontos esemény színhelye a terület), vagy a táj sajátossága határozza meg (például változatos a táj). E két alap mindegyikének többféle megnyilvánulása van, és ezek egymással bonyolult együttműködésben jelentkezhetnek. A továbbiakban a tiszta típusokat mutatom be először különböző vidékek egybevetése útján, majd az egyes területi egységek különbségeit, végül több tényező együttes érvényesülését is felvázolom.

2. *Különböző típusú vidékek névsűrűségének összehasonlító vizsgálata.* A fenti táblázatból már kiviláglik, hogy a különböző vidékek névállománya egymástól nagyon eltér. Az értékek ingadozása abból adódott, hogy a *táj jellegétől* függ a földrajzi nevek száma. Azonban ez az ismert tétel (l. előbb) részletesebb vizsgálatra érdemes. Valóban a sík alföldi tájon (Sz., S., M. vidékén) a felső értékek nem magasak (34, 36, 37), de az is jellemzőjük, hogy közöttük csak kis értékbeli különbség van. A felső értékek alacsony volta az Alföldön természetesen a táj egyhangúbb jellegéből következik, a kis értékbeli különbség pedig annak a következménye, hogy kevés megnevezetlen tájrész van. Az Alföldön a vizeket kivéve kevés olyan terület van, amelyet a lakosság nem ismerhet meg széles körben, ezzel szemben a sűrű erdőket, járhatatlan hegyeket kevés ember ismeri részleteiben. Régen azonban az alföldi vizek mellett is sok „vízi ember” megfordult, ezért a vizek környékét is sűrűn elnevezték, de ez már csak a történeti víznevek nagy számában nyilvánul meg.

A táblázatban bemutatott területek közül a dombos-hegyes vidékek jellegzetesége nemcsak a változatos tájból következő magas szám (Z. 62, D. 68, K. 96), hanem

az alsó és felső határok közötti nagy ingadozás is (Z. 26—59, D. 22—68, K. 20—76). Amint említettem, ebben is a vidék sajátsága tükröződik, mert a hegyes-völgyes vidéken gyakoribbak az ember nem művelte területek, mint a sík Alföldön. A nevek számbeli ingadozása elég nagy, 22—76 között van, pontosabban Z. 34, D. 46, K. 48. Ezzel szemben az Alföldön 5—15 között ingadozik a nevek száma a szemmel láthatóan sűrűn elnevezett tájrészekben (részletesen: Sz. 15, M. 15, S. 5).

A gyér állományúnak minősített vidékek adatainak értékelése csak azzal a tanulsággal jár (a sűrűhöz hasonlóan), hogy az alföldi vidéken ebben a kategóriában is alacsonyabb a nevek száma (2—6), a dombos és a hegyvidéken valamivel magasabb (4—12). Ha azonban az alföldi táj változatos, mert erők, fokok, erdők, halmok stb. váltakoznak, akkor emelkedik az indexszám (5—7).

A névsűrűség meghatározója nemcsak a vidékenként eltérő tájjelleg, hanem a *települések sűrűsége* és a vele összefüggő *népsűrűség*. E két tényező világviszonylatban is meghatározója a nevek számának, hiszen a lakatlan területek a toponimiának is fehér foltjai (6). Csongrád megye népsűrűsége 80,7 fő/km² és a nevek felső határa 36. Azonban a megyében Szeged, Hódmezővásárhely nélkül csak 60 fő/km² a népsűrűség középarányosa, és a mezőgazdasági lakosság (a leginkább névörzők) az összes népességnek közeparányosan kifejezve átlag 45%-át teszi ki (7). Ezzel szemben Győr—Sopron megye népsűrűsége 97 fő/km², és a névsűrűség felső határa a vizsgált területszakaszon 48. Alsó-Szigetközben sűrűn vannak régi települések, Csongrád megye vizsgált részén ezzel szemben viszonylag nagyobb távolságra találjuk a településeket, és azok nagy része is újabban emelkedett község rangjára. A nép- és településsűrűség összefüggése a földrajzi nevek számával nyilván annak a következménye, hogy a sűrűn lakott területen a lakosság a táj minden részletét jobban megismeri és elnevezi.

A fenti adatokkal egyben arra is rámutattunk, hogy ahol nagy számban él földműves lakosság, és *belterjes gazdálkodás* folyik (kertészetben, kis parcellákon), ott a nevek száma is nagyobb, mert a föld részletes megnevezése munkájukhoz szükséges. Erre példámat Szeged határából veszem. Zákányszék és Mórahalom közötti vidék intenzív mezőgazdaságáról nevezetes, és ott 4 km²-en 21 név található. Ezzel szemben Pusztamérges és Csorva közötti egykori legelők vidékén csupán 3 nevet leltem. Ilyen nagy számbeli különbség a névállományban feltűnő, és a foglalkozáson kívül más tényezők is meghatározzák, ilyenek a sík, nem változatos felszín, a nagyobb településektől való távolság stb.

A határrésznevek sem mind mai keletűek, közülük több régi időből is fennmaradt, ezért a terület *régebbi birtoklási jellegétől* is függ a nevek száma. A régi nagybirtokon nagy táblákban folyt a gazdálkodás, és ezért a föld kisebb részének megnevezése szükségtelen volt. Sövényháza vidéke a felszabadulásig az algyő—mindszenti uradalom területéhez tartozott, és a névsűrűség középarányosa (a sűrű és a gyér állomány középértéke) csak mintegy 19; ezzel szemben az újkori története folyamán kisbirtokosok művelte Magyarereggyen a közepes névsűrűség jóval magasabb, mintegy 36. Ez a szám nem csupán a változatosabb (dombos) táj következtében magasabb, hanem ebben a birtokviszonyok közötti különbségnek is szerepe van, tehát két tényező is érvényesül. Természetesen csupán a birtoklási jellegből következő névsűrűség alakulását úgy lehetne jobban kimutatni, ha két azonos felszínű (dombos vagy sík), de különböző birtoklási jellegű terület névanyagát lehetne egybevetni. De erre alkalmas gyűjtemények hiányában ezt a biztosabb összehasonlítást csak később végezhetjük el.

3. *Az egyes területi egységeken belüli névsűrűség.* Ha a gyűjteményekhez mellékelt térképek bármelyikére pillantunk, feltűnik, hogy egyes települések határában

lévő határnevek nem egyenletesen helyezkednek el, hanem a táj egyes részeit sűrűn nevezték el, más részén pedig csak kevés nevet jelöltek a kutatók egy területi egységen belül is (amint ezt különböző területekről is megállapíthattuk). Ez jól kiviláglik Magyaregregy térképén (Me. 351), ahol első pillantásra (l. később) két góc különül el azáltal, hogy ott sűrűbben vannak nevek, mint más részeken. Egy tájrészen belüli különbség okai részben azonosak azokkal, amelyek a különböző típusú vidékek névsűrűségét meghatározzák, részben pedig más természetűek, mert egy kisebb tájegységen belül is lehetnek olyan különbségek az ember munkájában vagy a táj jellegében, amelyek a nevek számát befolyásolják. Egy sűrű erdő, egy nagyobb vízállás, fel nem tört pusztá befolyásolja a névadás gyakoriságát e kis egységen is. Ehhez hasonlóan a külterületeken levő nagyobb népsűrűség (sűrű tanyavidék) esetén több nevet találhatunk. Ezek mellett azonban néhány olyan tényezőt is felsorolhatunk, amelyek csak az egyes területi egységen belüli (olykor meglehetősen nagy) különbségek okozói, és leginkább abból következnek, hogy milyen távolságra van a részterület a településtől, amelyhez tartozik, de a részterület gazdasági jellege, a tereptárgyakhoz való közelsége és lélektani okok is meghatározhatják ebben a csoportban a névsűrűséget.

A településhez közel eső határrészen sokkal sűrűbben találjuk a neveket, mint a távolabbi területeken. Ez már az első pillantásra is szembeötlő a térképen, és különösen a nagy határú alföldi vidéken feltűnő (pl. Sz.). Ennek az a magyarázata, hogy a települések közelében intenzív emberi munka folyik, a lakosság sűrűn felkeresi azt a határrészt, távolabbra azonban már csak kevesebben és ritkábban jutnak el. Ilyen helyeken a közösség nem igényli a nagyobb névsűrűséget. Ezt a tételt most egy alföldi és egy dombvidéki tájrészleten mutatom be.

A Zala megyei Valkonyán (Z. 464) a falutól É-ra mindössze 9 név található, holott elég változatos a táj: dombos erdő, tó, völgy, kaszáló, árok, út teszi változatossá. Ugyanannak a falunak a határában a belterület közelében viszont 28 név található. Ez a tájrész sem változatosabb az előbbinél, csak néhány kút, szőlő és építmény (jégverem, kanászház) meglétében különbözik. Azonban a kút, szőlő és építmény éppen olyan természetű földrajzi alakulatok, amelyek körül intenzív emberi munka folyik. Egy másik példát elemezzünk a dombvidékről: Csak kevés a név Pusztamagyaród északi határának szélén lévő *Istendombja* környékén (Z. 176/60), mert a gyűjtők megjegyzései szerint „Messze van a falutól, mint az isten a mennyben”. Ennek a közelében levő *Gétszémáni-oldal* (Z. 176/59) gyér neveinek is ez a magyarázata, de ott egy más tényező is jelentkezik a gyűjtők jegyzete alapján: Igen messze van a falutól, nagyon meredek domb, amelyet nehéz megművelni. Az alföldi vidéken is szembeötlő ez a különbség a települések határának a pólusai között. Makótól közvetlenül ÉNy-ra területi egységünkön 29 névvel jelölik a vidéket, a várostól É-ra ezzel szemben csak 2—3 nevet találunk (M.).

E fejezetben kifejtett megállapítás nemcsak egy település viszonylatában érvényes, hanem egy nagyobb tájegységen is különösen akkor, ha azon olyan jelentősebb település található, amely a vidéknek központja. Szeged egykori birtokterületén régi települések mellett (Tápé, Algyő, Kiskundorozsma, Szentmihálytelek, Röske) sok új keletkezett (például Mórahalom, Zsombó, Forráskút stb.), de Szeged vonzóerejének az egész vidékre kiterjedő hatása igen nagy, és ez a névsűrűségben is megnyilvánul: egy Szeged központjából húzható 10 km-es sugarú körben található e táj neveinek nagyobb része (l. Sz. térképét).

Az *intenzív emberi munka* egy területi egységen belül is különbségeket eredményez. Ha egy terület valamely részének művelése szorgos munkát kíván, akkor ez a névállomány magasabb számában tükröződik. Gyűjteményeinkből erre a jelenségre

olyan részegységekről van példánk, amelyet a jó halászóhelyek miatt kerestek fel sűrűn a múltban, vagy pedig a kertészek végezték aprólékos munkájukat. Az intenzív földművelés aprólékos munkája jellemző a Makótól K-re levő földre. Itt 4 km²-en 28 név van, ezzel szemben a régi nagy legelők vidékén, Makótól ÉÉK-re csak 3 név található ugyanakkora területen. Egy másik példán a halászok, kertészek munkája teszi szükségessé a sűrű névállományt. Makó tágabb határában Óföldséktől É-ra és Maroslele falutól ÉNy-ra vízjárta rétek, erek, fokok, hátak, síkok voltak a vízszabályozás előtt, amelyen a halászok és a kertészek egyaránt megélhetést találtak, és sűrűn elnevezték a vidéket. Maroslele határában *Rókalyukashát*, *Kingécidomb*, *Kilsőnagydomb* és *Nagyérhát* voltak alkalmasak a vízszabályozás előtt kertészkedésre; ugyanannak a területnek a vízei halainak gazdagságáról voltak nevezetesek, ezek: *Kiskövesdere*, *Nagykövesdere*, *Kövesd*, *Porgányér*, *Földbárító*, *Örsfok*, *Örssikere*. E vidék névsűrűsége 19.

A települések határában gyakran vannak olyan földrajzi alakulatok, amelyek a *közlekedést gátolják*. Ilyenek a sűrű erdők, állandó nagyobb vízállások, sziklás, meredek hegyek stb. Ezek a tájrészek sem maradnak megnevezetlenül, hiszen az ott dolgozó emberek tájékozódását is nevek segítik, de a nevek száma csak alacsony, és ezek is az ott megforduló kevés ember miatt csak szűk körben élnek. Ezt a magyarázatot vélem elfogadhatónak a gyűjtők megjegyzései alapján a Zalai-dombvidéken levő Zalamernye határára (Z. 223), ahol tó volt, azon keresztül közlekedtek. A mai erdőház helyén volt a révész tanyája; a mai *Ré* nevű hely környékén (223/27) egy nagyobb jelöletlen terület mutatja az egykori tavat. Az erdők területe szintén halvány folt volt a faluk határáról készített térképeken. Ezt állapíthattam meg a Zalaújlak határában levő *Móric-erdő* tájáról (Z. 228/14), de itt egy más tényezőt is figyelembe kell venni, mert az erdő a településtől távol fekszik, a falu szélén terül el. A sok zalai erdő közül néhányat felsorolok még e tétel bizonyítása céljából: *Petriventén* a *Sindélési-erdő* (Z. 201/42), *Felsőrajkon* az *Ungi-hégyi-erdő* környéke (Z. 208/68), *Börzönce* határában a *Hármas-határ* vidékét (Z. 221/8) tekintem ilyennek.

A települések határában gyakran vannak olyan *létesítmények*, amelyeket nagyobb számú lakosság keres fel, és annak környékét sűrűn elnevezi. Leginkább a *malmok*, *kutak* környékén volt nagy a forgalom örletés, itatás céljából. Erre példát Magyaregregy területéről mutatok be, ahol szemmel láthatóan két góc található a térképen. Az egyik a 137—138. számú nevekkal a középpontban az *Ámmen malom* (illetőleg *Kápolnamalom*), továbbá a *Krajcármalom* (más nevei *Flasitsmalom*, *Reinmalom*) körül alakult ki. A másik a kutak, források környéke (172, 175, 177, 182 számok körüli vidék), ahol sok ember megfordult: *Lebri kút*, *Császti kút*, *Agárdi kút*, *Barátdülösi kút* nevekkal.

A földrajzi nevek egy csoportja úgy keletkezik, hogy a területhez nem földrajzi fogalom neve asszociálódik, hanem valamilyen esemény, amely ott lejátszódott, és ezt idézik fel könnyen a terület egyedi neveként. Ezeket nevezzük *eseménynevek*-nek. Ekképpen a névadás indítékává válhat valamilyen szerencsétlenség (vízbefúlás, gyilkosság), kivégzés, kincskeresés, a területhez fűződő történeti hagyomány. Az esemény folytán a közösség figyelme ráirányul arra a területre, és annak részleteit is sűrűn elnevezik. Gyűjteményeinkben erre bőven van példánk, de nagyon nehezen lehet igazolni, hogy valóban az esemény, hagyomány idézte elő a környék névsűrűségét. Ilyennek tartom a következő példákat: Makó határában a várostól K-re egy vízállás neve *Gyilkostó*. A névadás azon alapul, hogy a mély kenderáztató tóba sokan belehaltak. Ez nagy benyomást váltott ki, a lakosság érdeklődését arra a vidékre irányította, és a területet sűrűn elnevezte. Ennek tulajdonítható, hogy a Gyilkostó körül mintegy 1½ km-es körben 16 élő és 15 történeti név került elő. Az azonban

feltűnő, hogy e nagy benyomás hatására a Gyilkostó névnek nem alakult ki névcsaládja (l. később), hanem a környék neveit részben egyes nevek (például *Verebes*), részben pedig más névcsaládok (pl. *Mikócsa*, *Mikócsailapos*, *Mikócsaihalom*) alkotják. A Zala megyei terület névanyagából egy olyan vidék példáját mutatom be, amelyhez sok szállal asszociálódnak események, ezért ezeket a sűrű névállomány alapjának tekinthetjük. Több jelentős esemény (illetőleg hagyomány) folytán irányult a figyelem Bánokszentgyörgy falutól (Z. 185) közvetlenül ÉK-re levő területre, ahol az első olajforrást feltárták, egyben pedig gyilkosság színhelye volt; a hagyomány szerint a törökök vezére ma is meglevő forrást fakasztott a földből, ezenkívül a törökök táborozó helyeként is számontartják. Mindezek olyan elevenen élnek a lakosság tudatában, hogy a határ legismertebb és legsűrűbben elnevezett részei.

4. *A sűrű névállomány összetétele.* A sűrűn elnevezett területeken a legkülönbözőbb egyedi nevek helyezkednek el, olykor pedig névcsaládokat találunk ilyen helyeken. Vagyis egy nagyobb terület részeinek megnevezése gyakran úgy történik, hogy az egész részterület neve differenciálódik, amely nem egyéb, mint az általános (nagyobb területet jelölő) neveknek kis részterületre való érvényessé tétele, vagyis individualizációja (8). Ennek a jelenségnek az elnevezésére ajánlottam a belső differenciáció terminust (9). A részterületet jelölő új nevek néha olyan nagy számban keletkeznek, hogy az a határrész így valamely vidék legsűrűbben elnevezett területévé válik. Természetesen differenciáció útján is csak akkor alakul ki névsűrűség, ha az eddig ismertetett feltételek valamelyike fennáll. A jelenségre különösen Zala megyéből és Magyarereggyről vannak példáim. Zala megyében Nagypáliban (Z. 12) egy rét neve *Gyékényes*; a név differenciálódott, és a következő, csoportban elhelyezkedő tagokból álló névcsalád keletkezett: *Gyékényesi-patak*, *Gyékényesi-szántó*, *Gyékényesi-hid*, *Gyékényes ucca*. Ormándlakon (Z. 68) is csoportosan helyezkednek el az *Istenkuta* név differenciációi az alapnév körül: *Isten-kutai-erdő*, *Isten-kutai-rét*, *Istenkuti-fordulat*, és ezzel egy fehér foltot megszüntettek a tájon. Pölöske községben (Z. 71) a *Malomfej* differenciációi helyezkednek el sűrűn egymás mellett, ezek: *Malom-feji-hid*, *Malom-feji-köröszt*, *Malom-feji-sánc*. Egy kisebb terület névanyaga bővült Zalaújlakon (Z. 228) a különleges *Sok-körte* név családosoásával: *Sok-körteji-árok*, *Sok-körteji-hid*, *Asó-sok-körte*, *Fölső-sok-körte*. Egy lakott terület neve Nagykánizsa határában (Z. 247) *Szabat-hégy*, amelynek fogalmi tartalma azt jelöli, hogy nem tartozott a városhoz, urasági birtok volt. A név differenciálódott: *Szabat-hégyi-oldal*, *Szabat-hégyi-ut*, *Szabat-hégyi-fődek*, és a névcsalád tagjai egymás közeliében helyezkedtek el, ezzel sűrítve a névállományt. E névtípus csoportos és közeli elhelyezkedését különösen jól mutatja Mikekarácsonyfán (Z. 144) a *Szijácsos*-ból terebélyesedő névcsalád: *Szijácsosi-patak*, *Szijácsosi-hid*, *Szijácsosi-kut*, *Szijácsosi-oldal*. Egy dombos szántó neve Felsőbagodon (Z. 18) *Tubaji-düllő*. Hosszú csikban húzódik el ebből kiindulva a névcsalád, és így sűríti más nevekkal együtt a névállományt: *Tubaji-árok*, *Tubaji-lap*, *Tubaji-erdő*, *Tubaji-hid*. V-alakban ékelődött be Becsehelyen (Z. 200) más nevek közé, és sűrűvé tette a névállományt a *Tuskós* név családjával együtt: *Tuskósi-legelő*, *Tuskósi-ódal*, *Tuskósi-major*, *Tuskósi-ut*. Ezzel szemben Csörnyeföldön (Z. 193) a *Vöröcsik* névcsalád egy része egységes tömbben helyezkedik el, így a következő nevek: *Vöröcsiki ut*, *Vöröcsiki-tóka*, *Kizs-Vöröcsik*, *Vöröcsiki-temető*; a család más tagjai e sűrű középpontból kiindulva hosszú láncként húzódnak északra a falu határának széléig: *Vöröcsiki-szőlő*, *Vöröcsiki-vőgy*, *Vöröcsiki-patak*, *Vöröcsiki-hégy*, *Vöröcsiki-erdőslakás*, *Vöröcsiki-erdő*, *Vöröcsiki-körtelés*. Természetesen e furcsa alakzat is sűrűvé teszi a névállományt a falu határában, de nem egymaga, hanem más nevekkal (illetőleg névcsaládokkal) együtt.

Magyarereggy területéről két névcsaládot mutatok be a sokból, amelyek el-

helyezkedése sűrű; annyira szűk körben helyezkednek el a térképen, hogy a szerző nem ad külön számot az alape névből alkotott neveknél: *Bükkerdő, Bükkerdői csörge, Bükkerdői kút, Bükkerdői út; Csiga, Csigai horgos, Csigai kereszt, Csigai kút, Csigai csörge, Csigai tető, Csigai út.*

E vizsgálatot kísérletnek szántam, mert gyűjtemények hiányában nem dolgozhattam fel több vidéket. Éppen ezért majd a további kutatás fogja eredményeimet korrigálni vagy kiegyesíteni.

JEGYZETEK

- [1] INCZEFI GÉZA, Sövényháza és vidékének földrajzi nevei: A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1958, 84.
- [2] Zala megye földrajzi nevei című kiadványban ÖRDÖG FERENC és VÉGH JÓZSEF bevezetője 15.
- [3] VoprJaz. 1965, 6. sz. 6.
- [4] A feldolgozott forrásaim a következők: Zala megye földrajzi nevei. Kiadja Zala megye tanácsának végrehajtó bizottsága. Zalaegerszeg, 1964. Rö. v.: Z. — SZABÓ T. ATTILA, Kalotaszeg helynevei I. Adatok. ETI. Kolozsvár, 1942. Rö. v.: K. — SZABÓ T. ATTILA — † GERGELY BÉLA, A dobokai völgy helynevei. ETI. Kolozsvár, 1946. Rö. v.: D. — KÁZMÉR MIKLÓS, Alsó-Szigetköz földrajznevei: MNyTK. 95. sz. Rö. v.: A. — REUTER CAMILLO, Magyareregny helynevei (Adattár): Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 32. Budapest, 1961. 345—88. Rö. v.: Me. — MORVAY PÉTER, Kádárta helynevei. Veszprém, 1940. Veszprémmegyei Füzetek 1. Jelzése Ká. — INCZEFI GÉZA, Sövényháza és vidékének földrajzi nevei: A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1958, 83—153. Rö. v.: S. — Uő., Szeged környékének földrajzi nevei: NytudÉrt. 22. Rö. v.: Sz. — Uő., Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Kéziratban (Makó tágabb vidékének neveit tartalmazza). Rö. v.: M.
- [5] Vö. A. V. SZUPERANSZKAJA, Primerenyenye metoda lingviszticeszkj sztatistiki k izucsenyiju toponimiceszkj szisztému. g Moszkvü. Lingviszticeszkja terminologia i prikladnaja toponimisztika, Moszkva, 1964, 119 kk.
- [6] Vö. A. V. SZUPERANSZKAJA i. m. 117.
- [7] Az 1960. népszámlálás adatai. Ez jól felhasználható névtár a Hnt. mellett.
- [8] G. E. KORNILOV: VoprJaz. 1967, 123.
- [9] MNy. LXI, 76.

ЧАСТОТА НАЗВАНИЙ В ОКРЕСТНОСТЯХ ПОСЕЛЕНИЙ

Г. Инцефи

В специальной литературе имеется лишь несколько замечаний о том, что частота названий в разных местах не равная, а с неравномерностями отдельной области до сих пор не занимались. Автор считает важным определение средней частоты названий в тех областях распределения венгерского языка, где собраны материалы. Другие проблемы, требующие выяснения: что можно назвать частым, редким или средним составом названий, и какие причины определяют частоту и редкость названий. Исследуемая территория автора — 4 км², которую выделил себе на основе масштабов карт или в отсутствие такого — расценкой. Состав названий исследованной территории очень колеблющийся, потому что на 4 км² можно считать частым состав названий с количеством 19—75, а с количеством 1—16 редким. Среднюю частоту надо считать с 15 до 20. Большое колебание, естественно, является следствием того, что частота названий — это не абсолютная величина, а зависимость следующих двух групп факторов: частота зависит от интенсивной деятельности человека (напр. территория была местом интенсивного человеческого труда, важного события), или определяется особенностью края (напр. разнообразная местность.) Каждая из этих двух основ проявляются в разных вариантах, и они могут выступать в сложном взаимодействии. Частоту названий местностей разных типов определяют: особенность края, плотность поселений и в связи с ней плотность населения, интенсивная система сельского хозяйства края и характер прежнего владения. Причина частоты названий на отдельных территориях отчасти равна вышеупомянутому, а отчасти носит другой характер. Это следующие: близость к поселению, географические конфигурации, препятствующие транспорту, часто посещаемые объекты (колодцы, мельницы), событие, ассоциируемое с территорией. На густо названных территориях состав названий состоит из отдельных названий или из семьи названий. Но есть много примеров и на то, что какая-нибудь семья названий не одна, а вместе с другими названиями составляет состав названий территории.

DIE NAMENDICHTE IN DEN SIEDLUNGSGEMARKUNGEN

von G. Inczeßi

In der Fachliteratur sind nur einige Bemerkungen darüber, dass die Namendichte in den verschiedenen Gegenden nicht gleichmässig ist, über die innerhalb einer Gebieteinheit bestehenden Verschiedenheit in der Namendichte aber gibt es keine Aufzeichnungen. Der Verfasser hält es für wichtig zu erforschen, welche die durchschnittliche Namendichte an den Teilen des ungarischen Sprachgebietes ist, von wo Sammlungen zur Verfügung stehen. Andere zu erklärende Fragen sind: Was kann man einen dichten, spärlichen und mittleren Namenbestand nennen, und welche sind die Gründe, die einen dichten oder spärlichen Namenbestand bestimmen? Die Untersuchungseinheit des Verfassers ist ein Gebiet von 4 km²; das auf Grunde des Massstabes der Karte, oder aus Mangel an dem durch Schätzung bestimmt wurde. Das Namenmaterial der untersuchten Gebieteinheiten ist stark schwankend, denn als dicht muss ein Namenbestand von 19—75, einer von 1—16 als spärlich qualifiziert werden. Eine mittlere Dichte besteht bei rund 15—20 Namen. Diese beträchtliche Schwankung folgt daraus, dass die Namendichte kein absoluter Wert ist, sondern von den folgenden zwei Gruppen bildenden Faktoren abhängt; von intensiver menschlicher Tätigkeit (Arbeit, Schauplatz eines wichtigen Ereignisses), oder es wird durch die Eigentümlichkeit des Gebietes bedingt (z. B. abwechslungsreiche Gegend). Jeder dieser beiden Gründe hat mehrere Äusserungen, und diese melden sich in komplizierter Mitwirkung. Die Namendichte der verschiedenen Gebietstypen wird durch den Charakter des Gebietes, der Siedlungs- und damit zusammenhängenden Bevölkerungsdichte, die intensive Wirtschaft der Gegend und durch die früheren Besitzverhältnisse bestimmt. Der Grund der bestehenden Namendichte innerhalb einzelner Gebieteinheiten ist teils identisch mit den Erwähnten, teils aber anderer Natur: der Abstand von der Siedlung, die intensive menschliche Arbeit, den Verkehr hemmende geographische Gebilde, oft besuchte Anlagen (Brunnen, Mühlen), lokalisierte Ereignisse bestimmen die Namendichte. Das Namenmaterial der dicht benannten Gebiete besteht entweder aus Einzelnamen oder Namenfamilien. Es liegen aber auch viele solche Beispiele vor, wo eine Namenfamilie nicht für sich, sondern mit andern Namen die Dichtigkeit einer Gegend hervorruft.